

РЕЗЮМЕТА на ПУБЛИКАЦИИТЕ,

предоставени за разглеждане от ГЛ. АС. Д-Р МИРА НИКОЛАЕВА МАРКОВА, участник в конкурса за заемане на академичната длъжност доцент по 3. 1. социология, антропология и науки за културата (етнология- етнология на града), обявен в ДВ. бр. 43/ 07.VI. 2011.

Монографии

1. 2011. Локалните градски култури. 209с.

Книгата поставя в центъра на изложението локалните градски общности и техните култури, търсейки мястото им в съвременната градска среда. Ритъмът на града е пречупен през ритъма на общността и на отделния човек. Това прави възможно „запознаването” с града не само като история, поселищна структура, социална среда, но и като културно-исторически феномен, формиращ определени мисловни стереотипи, поведение и норми на живот.

На преден план изпъкват човешките измерения на градското пространство, поставени в контекста на българския път към модерността.

Параметрите на градската локалност са потърсени в спецификите на софийския квартал Редута и в живота на един малък български град – Стрелча.

В резултат на проведеното теренно етнологско проучване и използването на информация от различни по тип източници са направени следните изводи относно развитието и функционирането на изследваните локални градски общности и култури в периода XX – началото на XXI в.

До Втората световна война развитието на двата типа общности (кварталната и тази на малкия град) е с различен интензитет, като особеностите се формират под влияние на отделни външни и вътрешни фактори. Това е периодът, през който кварталната общност на Редута започва своя възход. И още от самото начало свързва съдбата си с развитието на българската столица, отразявайки характеристиките на онова динамично време, когато се налагат европейските стандарти за градостроителство и модернизация на градския живот. Историята на Редута се пречупва през призмата на процесите по съграждането на младата българска столица.

Квартал Редута е ново обазуване, независимо че възниква върху части от землищата на две тогавашни села – Подуяне и Слатина. Редута не е обременен от наследството на старо селище, защото се разполага върху земеделските земи на споменатите села. Независимо от близостта си до широкия градски център, в Редута се изграждат връзки и отношения, характерни за градската периферия. Основната причина се корени в манталитета на първите заселници, произхождащи основно от близките до София села, които донасят със себе си традиционната идея за живот в общност. Такъв тип организация те изграждат и в квартала. Наред с мигранти от селата, идват и работници, хора със свободни професии, чиновници, учители. За всички тях е характерен патриархалният стремеж да поддържат връзки с корените си. Първите мигранти не са ренегати, желаещи да скъсат тотално със средата, от която прозхождат. Те тръгват към ново заселване, водени главно от икономически подбуди. Желанието да запазят своята родова идентичност те пренасят и върху новосъздаваната квартална територия и общностни контакти.

През същия период културата на Стрелча все още притежава редица черти, които дават основание да бъде определяна като традиционна. Относителната стабилност при функционирането се основава на селищния континуитет. От друга страна, запазвайки статута си на село, в културата на Стрелча присъстват множество елементи, които принадлежат на градските стандарти и менталност (кино, телефонизация, банково и кредитно дело, формиране на официална здравна култура чрез наличие на аптека, здравна служба, дипломирана акушерка). Развиваните поминъци в Стрелча излизат извън рамките на установеното традиционно стопанство, включващо обработка на земята и отглеждане на животни. Още през този период активно се развива розопроизводството, което впоследствие ще се превърне в емблематичен поминък за селището. Поставя се началото на местната индустрия и на балнео-курортното дело (макар и на много примитивно равнище).

В манталитетно отношение представителите и на двете локални култури през разглеждания период се намират на една междинна скала – между селото и града. Човешкото поведение е рамкирано от нормите на традицията, възпроизвеждани най-напред в семейството, което продължава да бъде основна жизнена среда за индивида. Общността все още има механизми за въздействие и управление.

Смяната на политическата конюнктура след 9 септември 1944 г. изгражда нова социално-икономическа реалност, която влияе върху развитието на градската култура. Разместването на социалните пластове довежда до изменение в облика на големия град като цяло. В квартала прииждат нови заселници, но те не повлияват генерално върху промяната на структурата на общността. Като манталитет и поведение те са близки до установените общностни стандарти.

По-съществени трансформации настъпват в културата на малкия град Стрелча. В края на 60-те години на ХХ в. селището придобива статут на град. Засилват се процесите по благоустройство на средата, преобразува се всекидневието, в което „се втурват” градските еталони. Стрелчани обаче не стават автоматично граждани. Локалните особености на малкия български град показват, че не е достатъчно да живееш в град, за да си гражданин. Промените в манталитета са трудни и бавни. Статутът на селището е само формалната обвивка, като градския модел на поведение човек възприема най-често чрез възпитанието, вътрешносемейното общуване, образованието.

Градският живот е свързан с различни пространства и човек следва да умее да общува успешно в тях. Отвореността към новото, интересът към другостта са част от различното осмисляне на връзката човек – среда – общество. Гражданинът е човек, свободен по дух (колкото и абстрактно да е това понятие). Неслучайно поговорката: *Градският въздух прави човека свободен* се ражда в епоха на драстични ментални и социални трансформации, когато вярата във възможностите на обикновения човек заема първостепенно място.

Българската градска култура през двадесетото столетие се отличава с постоянна намеса на държавната конюнктура в урбанизационните процеси. Тази намеса се активизира особено през 60-те– 70-те години на ХХ в., като по този начин се нарушава естественият ход на селищното развитие. Това личи особено в културата на малкия град, който преживява структурен прелом. Нормалният, исторически обусловеният път към градската модерност е нарушен. Чрез „спуснати отгоре” стандарти всъщност се получава нещо като хибрид или „полуград”.

Ситуацията в България през последните десетилетия очертава няколко основни проблема при функционирането на локалните градски култури. Като селищни форми те са силно видоизменени. Обликът на квартала търпи коренни

промени. Еднофамилните къщи постепенно изчезват и биват заменяни от жилищни кооперации. Тази промяна не е само външна, тя се отразява и в междуличностното общуване. Конфликтът „кореняци” – „новодошли” става един от новите акценти на всекидневието. Презастрояването и притокът на нови заселници довеждат до „разместване на пластове” в кварталната култура. Старата общност се затваря и почти не се обновява. Върху съкварталците обаче все по-осезателно влияят политическите и социалните промени, извършени в българското общество през последните двадесет години, в процеса на преход към демократични стандарти в държавното управление и недирижирана икономика.

Културният модел на малкия град се оказва значително по-устойчив по отношение на извършващите се драматични промени. Това се дължи на наложения консервативен модел на поведение и междуличностно общуване. В период на криза се наблюдава връщане към изконните опори на идентичността. Отново добиват стойност категории като историческа памет, традиции, общ спомен и общо празнуване. От друга страна, културата на малкия град търпи последиците от неблагоприятната демографска ситуация в страната. Налице е задълбочаващ се процес на стареене на населението, като значителна част от младите и трудоспособни жители доброволно поемат по нелекия път на икономическата емиграция. Този проблем е сериозно предизвикателство пред бъдещото нормално функциониране на малката градска общност.

Изследваните локални култури отразяват спецификата на урбанизационните процеси, протичащи в България през XX и началото на XXI в. Все пак тези култури проявяват относителна устойчивост, дори способност да се възпроизвеждат и с това предизвикват интереса на изследователя. Относителната им стабилност се дължи на доказаната жизнеспособност на самите общности, постигната в процеса на тяхното историческо развитие. Институции като училището, Църквата, читалището, спортните клубове са (историческата) обосновка на тази стабилност, а също и гаранция за бъдещото (успешно) функциониране. Локалните общности формират свои неформални авторитети, дори своеобразен елит (когато става въпрос за малкия град), които „бранят” локалната идентичност, препредавайки наслоения през годините опит и познание.

Разгледаните локални градски култури се отличават със своеобразно преплитане на доминиращия културен модел с индивидуалния жизнен път на градските жители. Личните житейски истории са културен продукт, който поставя въпроса за локалността в българското общество. Конкретните разкази осветляват от друг ъгъл проблемите на градското всекидневие, на общуването в градска среда, на връзката между човека и пространството. Изследването на наративите за индивидуалния човешки жизнен път показва и как опитът се превръща в памет, а именно споделената памет крепи всяка една локална общност.

Представените локални култури – на квартала и на малкия град – отразяват вариативността при функционирането на индустриалния културно-битов модел на града. Безспорно тези култури зависят от специфичното българско етнокултурно осмисляне на градските стандарти.

Внимателното проучване на типологичните особености на квартала и малкия град дава основание локалната градска култура да бъде определена като сложен културно-исторически комплекс, който пренася във времето кодовете на българската културна (и етнична) памет. „Пълнокръвното” съществуване на всяка локална градска общност всъщност представлява единство на природа, история, социален ритъм и индивидуален жизнен път на човека.

Съставителство

2. 2008. Българските специфики – между традицията и модерността. *Ethnologia Academica*, 4, Съставител..... С., 2008. 299с.

Студии и статии

3. 2011. Панславизмът, първата руска етнографска изложба и мястото на българите в нея. – *Анамнеза*, 2011, 1-2, с. 78–99 (www.anamnesis.info).

Статията проследява основни идеи за мястото на славяните сред другите европейски народи, добили популярност от ср. на XIX век.

Специално място се отделя на първата руска етнографска изложба от 1867 и мястото на българите в нея. На изложбата са показани 291 манекена в народни носии, 450 комплекта костюми, 1100 оръдия на труда и 1600

фотографии. Изложбата е под патронажа на им. Александър II и е в съзвучие с руската имперска идея за ролята на руската държава като крепител на славянството.

В многообразието от етноси свое място имат и българите. В раздела: „Славяните от чужбина” българите са представени с два костюма от Търновско, предоставени от доктор Караканов от Истанбул. Интересно е, че изпратените от Стефан Веркович 20 традиционни костюма на българи от Битоля и левия бряг на р. Струма, на изложбата са определени като македонски.

Авторът изказва някои предположения относно измеренията на българското пространство, а също така за цялостната представа за българите, която е притежавал руският елит от онази епоха.

4. 2011. Локалността в живота на българската столица през XX в. (Историко-етноложко изследване) – Във: Издание на Университета в Баку, Славянски отдел, 20с. /под печат/.

В контекста на съвременния динамичен урбанизъм като начин на живот своето място имат и малките градски структури и общности, които разкриват специфичния културен код, носещ белезите на различното и уникалното в едно общество. Тези локални култури в българското градско пространство отразяват ритъма на урбанизационните процеси, протичащи в България през XX и началото на XXI в. Модерните тенденции в градостроителството намират пряко отражение в развитието на централната градска част. Периферията трудно възприема тези тенденции, защото е изградена предимно от преселници, носещи самобитността и традициите на местата, от които идват. В старите софийски квартали се оформя специфична локалност – част от културната мозайка на градското пространство.

Един възможен поглед към характеристиките на локалната култура на София се търси в изграждането и функционирането на квартал Редута. Статията обръща внимание на това как върху различните етапи от развитието на квартала отражение оказват тенденциите, характерни за общото развитие на столичния град, но пречупени през местното световъзприятие.

5. 2010. Локални традиции в идентичността на малкия български град в края на XX – началото на XXI в. (Етноложко

**проучване по примера на Стрелча) - ГСУ.ИФ, специалност
Етнология, Т. 2, 50-83 /под печат/**

Представената студия разглежда проблемите на малкия български град от етнологична гледна точка като съчетава класическите етнологични изследователски методи със спецификите на историческия и биографичен метод.

Авторът прави опит да разшири полето на изследване на малкия град, въвеждайки в обръщение нова етнографска информация, касаеща един слабо проучван регион – Същинска Средна гора.

Работата се опитва да изгради модел за такъв тип изследвания като предлага един интердисциплинарен подход.

С помощта на различни извори (теренни, исторически) са разкрити спецификите в локалните традиции и идентичността на Стрелча като се търсят и по – широки обобщения. В тази връзка изключително успешно е разгледано отошението мит - история - памет - обективна реалност. Освен това малкият град е характеризирани чрез неговите социални проекции, моделиращи комуникацията между отделния човек и общността.

6. 2009. Локалната идентичност в големия град (Етнологично изследване). – Български фолклор, 2009, № 3 – 4, 193-200.

Идеята за настоящата разработка бе породена от пъстротата на съвременния градски живот и от особеното отношение на градските жители към заобикалящата ги социална среда. Многообразието на софийските квартали предизвиква множество въпроси, свързани с манталитета на техните жители, със степента на адаптивност към заобикалящата ги среда, с влиянието на традицията. Един възможен отговор на тези въпроси може да се потърси в особеностите на локалната (квартална) идентичност.

За емпирична основа на изследването служи животът в един стар софийски квартал – Редута – чиито жители оформят своеобразна общност със специфичен тип връзки и отношения, базирани както на спомена, така и на съвременното съществуване. Автобиографичният метод е водещ в разработката, което дава възможност на преден план да бъде изтласкана съдбата на обикновения човек и отношението му към обективната реалност и история.

7. 2009. Local Identity in the Big City /Ethnological Research/. – In: Balkan and Baltic States in United Europe: Histories, Religions and Cultures. Sofia- Tartu, 2009, 248-254.

Динамиката на двадесетото столетие предизвиква динамично размесване на хора и съдби. Столичният град става притегателен за различни мигранти, произхождащи не рядко от околните села. Причините могат да бъдат потърсени в няколко направления. Едно от тях е целенасочената държавна политика от различен характер. Друго- личните амбиции на мигрантите. Така или иначе в градската периферия се оформя специфична локална култура, определена в статията като квартална (локална) идентичност. Обръща се внимание и на маркерите на тази идентичност – училище, читалище, пазара, пътя.

8. 2009. Traditional Women Costumes from the Gotse Delchev area, Bulgaria (characteristic and specifics) – In: Мода и дизайн: историческият опит, новите технологии. Санкт-Петербург, 130-135.

Изследването представя някои от специфичните черти на балканската култура, вземайки за база традиционното женско облекло от региона на Гоце Делчев – един смесен в конфесионално отношение регион на България.

Специално внимание е отделено на женското облекло, поради неговата консервативност, а и поради факта, че в изследвания район то запазва традиционния си характер почти до средата на XX век. Предмет на изложението е костюма както на българката-християнка, така и на българката –мюсулманка. При конструирането на костюма се откриват чисто конфесионални нюанси, но общата композиция поставя облеклото в една и съща типологична група. Разглеждането облекло хвърля светлина върху вътрешния свят и естетика на българката от края на XIX – началото на XX век.

9. 2008. Житейски истории и миграция (по примера на новите български емигранти в Австрия).- Български фолклор, 2008, 1, 99- 106.

Динамичната историческа реалност в края на двадесетото столетие предизвика срив на политически модели и едно от най – големите съвременни

миграционни движения, в което бяха увлечени и много българи. Мечтата за „живот на Запад” промени стотици човешки съдби и постави редица въпроси пред съвременния изследовател, отнасящи се за ролята на обективната историческа реалност, за мястото на обикновения човек в историята, за неговите желания, стремежи, търсения. В основата на изложението са житейските разкази на трима българи- емигранти в Австрия. Техните лични истории реабилитират стойността и значимостта на индивидуалната история в общия процес на общественото развитие.

10. 2008. Лица с особен статус в българското традиционно общество. – В: *Ethnologia Academica*, 4, 2008, 41 – 52.

В центъра на изложението е проблемът за лицата, които по една или друга причина не могат да се впишат в традиционно установения нормативен канон за човека. Те формират групата на „различните”, към която традиционният колектив изпитва едновременно съчувствие и страх, но проявява и суровост, граничеща понякога с жестокост. До голяма степен това са лица с особен статус, които (казано най-общо) не са като другите. В по-широк смисъл чрез понятието „различни” се отбелязват и защитните рефлексии на общността по отношение на хора, които (според мирогледа) застрашават по някакъв начин нейната организация и цялостност.

В изложението по-специално се обръща внимание на статута на булката, дошла от друго село, бездетната жена, старата мома, народната лечителка, бабата, човекът, с физически недъг.

Проблемът за „различните” или лицата с особен статус в българското село е непосредствено свързан с особеностите на българската народна култура. Неговото анализиране предполага реконструкция на традиционния модел на света, акумулиращ представите на човека за природата, обществото и самия себе си. Този модел осигурява необходимия „кодекс” от знания, с чиято помощ „традиционният” човек тълкува своя опит и направлява своите действия. Налагането му е условие за съществуването на селската общност като организирана цялост. Той е исторически променлив, доколкото в процеса на социалната история и практика се променят и самите граници на познанието.

През призмата на този модел се пречупват нормите за социален живот и се мотивират ограниченията, налагани върху поведението на индивида.

В тези светогледни рамки е поместен социалния и обреден живот на човека от българското традиционно общество, неговите представи за добро и зло, за грях и добродетел, за смисъла на човешкия живот. Става доловима и границата между личностните отношения и ритуалното табу, очертаваща двата полюса в позицията на човека, който „не е като другите“.

11. 2008. Локална идентичност, житейски разкази и исторически спомен.- Във: Университетски четения и изследвания по българска история. IV международен семинар, 11- 13 май 2006, Смолян, София, 2008, 598-606.

Историята, интерпретирана от обикновения човек, се докосва до съдбата на този човек и бива припозната чрез неговите разкази и спомени. Така тя става част от личностната идентичност, а и моделира идентичността. Именно тази идея заляга в основата на настоящата публикация като емпиричният материал е от района на Същинска Средна гора.

Етнографската информация показва, че националната история, пречупена през локалната история и житейските разкази, получава персонификация, макар и често пъти да става част от мита. Митът измества обективния факт, но за културната памет фактологичната точност на събития не е водещ мотив. Преобладана миналото, което общността и отделната личност са способни да съхранят и реконструират, подчинявайки го на своята стратегия за оцеляване. „Припознаването“ на историята и съхранената жива традиция са едни от пътищата, чрез които и днес българинът се опитва да поддържа своята идентичност.

12. 2008. Някои аспекти на традиционната българска хранителната култура .- Във: Света на човека. Сб. в чест на проф. дин Иваничка Георгиева. Т 1., С., 2008, 197-206.

Хранителната култура е една от най-древните традиции. Храненето е процес, отразяващ културното и стопанско развитие на даден народ или на цял регион през продължителен период от време. Авторът застъпва тезата, че аграрната култура по българските земи и предпоставените от нея особености на

хранителния модел могат да бъдат използвани като опит за проникване в същността на Балканския свят-твърде пъстър и едновременно с това много подобен. За база се взема контактът между източната традиция, чиито носител са османците, и хранителната култура на българското доиндустриално общество, носеща в основата си славянски характеристики.

13. 2008. Формирането на селище- митологеми и реалности. - Във: Етнически и културни пространства на Балканите. Ч. 2. Съвременност – етноложки дискурси. Сб. В чест на проф. дин Цветана Георгиева. С., 2008, 118-126.

Историята на селищното формиране дава възможност да се проследи механизмът и еволюцията при усвояването на територията в практичен и културен аспект. Осветлява нелекия път на човека при опитомяването на заобикалящата го природа и превръщането ѝ в среда, годна за социална дейност. В рамките на традиционните (по тип) култури митът за Сътворението върви ръка за ръка със социалния опит. По този начин всичко, създадено от човека, получава прагматично битие и сакрална история. Тези две страни от човешката култура, които се преплитат при изгреждането на селище, са обект на настоящото изложение. В резултат на което, не случайно се налага изводът, че селището е основна форма на реализиране на културния модел на света, присъщ за всяко общество.

14. 2008. Local Identity and Life Stories (Through the focus of one Sofia's quarter) – Във: Шевченковская весна. VI международной науко – практической конференции молодых ученых, 20 – 21 март 2008, Киев, с. 107 – 110.

15. 2007. „Пътят към себе си” (обществени и културни промени от двадесетото столетие в едно българско село през призмата на семейството и селището).- Във: Черно море между Изтока и Запада. История на пътя. Сб. Доклади от XII понтийски четения, Варна, 2007, 310- 318.

Изложението разглежда и анализира обществените и културни промени, извършени в едно българско село през XX век през призмата на семейството и селището, тъй като семейството съдържа в себе си индивидуалното и колективното начало, а селището е основна жизнена среда на човека. Типът семейство е съотносим с културния модел, чрез който обществото очертава светогледната си и нормативна характеристика. От друга страна процесът предизвиква интерес и с факта, че пътят по формирането на всекидневната култура е път, отвеждащ ни към живота на обикновения човек, в чиято духовност семейство и родно място (селище) често са равнозначни величини.

За емпирична база се използват проучванията на американския антрополог Джоел Халпърн, проведени в средата на 70-те г. на XX век в софийското село Бистрица, които бяха любезно предоставени на автора на настоящата разработка и се съхраняват в катедра „Етнология” при СУ „Св. Климент Охридски”.

16. 2006. Nutrition Model on the Balkans (Ethnological Research).- In: The Effects and Contribution of the Turkish Culture to World Cultures. A Reader, Ankara, 2006, 127- 137.

17. 2005. Динамиката на селската култура в Кюстендилско през XX век. – *Известия на исторически музей Кюстендил, Кюстендил, 2005, 367- 372.*

Настоящото изследване проследява аспекти от развитието на селската култура в България през XX век като за модел се взема селската институция от региона на Кюстендилско. Съществено място е отделено на измененията в тази култура, които настъпват през двадесетото столетие. Налага се определението за селото като сложен и многообразен културно – исторически комплекс, където си взаимодействат различни социално – икономически, традиционно – битови и религиозно – нормативни елементи и отношения и при чието функциониране водещо място има колективното начало.

Специално място е отделено на взаимодействието между изработените вътре в селската общност и наложените отвън стратегии за културна комуникация.

18. 2005. Култура на селото през XX век. – Във: Добри Христов и българският XX век. С., 2005, 98- 103.

Настоящото изследване запознава с някои страни от живота на селото като културноисторически и социалноикономически феномен, формиращ определен тип поведение и норми на живот. Представят се аспекти от взаимодействието между човека и селото (като институция), които бележат развитието на селската култура през XX век. За модел се използва българското село от Централен Балкан, на чиято основа се търсят особеностите на извършените трансформации от традиция към модерност в съвременното българско село въобще. Културата на българското село в много отношения дори и днес представлява система от норми и очаквания, издигащи първенстващото място на общността при функционирането на селото. Общността обаче променя своите критерии в зависимост от измененията в общественото развитие.

19. 2005. Българските градинари-гурбетчии в Австрия – Във: Четвърти национален исторически конкурс: Фамилната история и превратностите на XX век. (методическа разработка), 22-23.

20. 2003. Семейството при арменците в България. – *Ethnologia Academica*, 3, Балканите и културата на балканските народи (съст. В. Тепавичаров), С., 2003, 236 – 255, (съавт. с Б. Радунчев).

21. 2003. Аспекти на съвременната българска културна идентичност /През призмата на култа към св. Мина в Софийско/. – *Минало*, 4, 2003, 80 - 85 .

На основата на конкретния емпиричен материал- възроденият култ към св.вмч. Мина в Софийско- се очертават някои аспекти от взаимовръзката идентичност- култура. Мит, вяра и реалност се преплитат в живота на съвременния българин като се формира своеобразна система за възприемане на света. Казано по друг начин: човекът живее и взаимодейства с реалния свят, а организира живота си, съобразно представите си за него, където свещеното винаги има своето място.

22. 2003. Селото в Средна Стара планина (края на XIX – XX век). Опит за етнологика типология. - ГСУ.ИФ, Т. 93- 95, С., 2003, 119 – 159.

В студията се прави за първи път опит за етнологика типология на селото от региона на Средна Стара планина в прехода от традицията към съвременността. Проследява се пътят, по който седемте традиционни типа селища от региона в края на XX век се трансформират в пет, предвид новите икономически реалности и промените в общественото битие.

Отделните етнологика селищни типове представляват вариантите, които човекът избира за организирано съществуване в зависимост от даденостите на екологичната ниша и своите потребности. Затова авторът дефинира селището като зона, в която човекът култивира и използва природата, препредава натрупания социален опит и осъществява баланса между заобикалящата го среда и обществото като цяло. Затова изследването на поселищната култура може да се приема като базисно за разкриване спецификите на всяко едно общество.

23. 2001. “Socially alien woman” in Bulgarian Peasant Communities, Late 19th to Mid 20th centuries. – *Trabalhos de Antropologia e Etnologia*, Porto, vol. 41 no. 1 – 2, p. 33 – 41.

24. 2000. Селото – между мита и знанието /по материали от Средна Стара планина/. – Минало, 2000, 4, с. 30 – 38.

25. 2000. Селото като обществена среда и социо - културен регулатор. - Във: Етнологията на границата на два века. Изследвания и материали, посветени на 60-годишния юбилей на доц. д-р Николай Колев, Велико Търново, 2000, с. 301-336.